

PARTICIPACE ŽÁKŮ A STUDENTŮ NA FUNGOVÁNÍ A ROZVOJI ŠKOLY

Tematická zpráva České školní inspekce | červen 2017

Shrnutí hlavních zjištění

Termín PARTICIPACE je ve vztahu ke školnímu prostředí definován jako možnost žáků vyjadřovat se k utváření života ve škole a aktivně se na tomto utváření podílet (něco měnit). Jedním z nejdůležitějších a nejčastějších nástrojů této participace je pak žákovský parlament nebo obdobný samosprávný orgán. Cílem tematické zprávy je přinést informace o aktuálním stavu spoluúčasti žáků ZŠ a SŠ a studentů VOŠ na fungování a rozvoji jejich škol.

Tematická inspekční činnost se skládala z **inspekčního elektronického zjišťování** v podobě on-line dotazníku pro ředitele **3 662 základních a 1 130 středních škol** (září 2016), podrobnější informace pak byly elektronicky zjišťovány od 191 ZŠ a 99 SŠ, a to v oblasti fungování jejich žákovských parlamentů. Součástí tohoto zjišťování bylo i **39 samostatných vyšších odborných škol** (květen 2017). Další informace byly získány v rámci **prezenční inspekční činnosti** (září až duben 2017), při níž bylo navštíveno **460 ZŠ a 133 SŠ**, přičemž u 82 základních a 25 středních škol se Česká školní inspekce zaměřovala přímo a podrobně na oblast žákovských parlamentů.

Nejaktivnější jsou žáci při spolupráci s dospělými

Podle názoru ředitelů se žáci v daných školách sice do příslušných aktivit zapojují, ovšem spíše tak, že jen **přispívají**

svými názory k rozhodnutím dospělých. Žáky organizovaná participace je vzhledem k jejich věku častější v plně organizovaných základních školách. Ovšem u škol pouze s 1. stupněm se ukazuje, že fungují na komunitní bázi a aktivity, jež jinde zajišťuje žákovský parlament, v nich i bez jeho existence plnohodnotně probíhají. **Organizované struktury se častěji utvářejí ve středních školách** (32 %) než ve školách základních (25 %). Aktivněji se do rozhodovacích procesů zapojují žáci gymnázií oproti žákům středních odborných škol (o 17 %). **Nejméně aktivní v rozhodování jsou pak žáci SOŠ**, které poskytují vzdělání pouze v **nematuritních oborech**. Zjevně **nejvýraznější míra zapojení žáků se projevuje tehdy, když jsou aktivity navrhovány a řízeny dospělými a současně konzultovány s žáky**; rozhodnutí provádějí dospělí, kteří přitom

zohledňují názory žáků (45 % ZŠ a 44 % SŠ).

Žáci se na životě a chodu školy nejčastěji podílejí:

- při zapojení do mimoškolních (např. charitativních) akcí (79 % ZŠ, 88 % SŠ),
- návrhy, přípravou nebo realizací mimoškolních aktivit (77 % ZŠ, 84 % SŠ),
- řešením záležitostí týkajících se skupin žáků, jako jsou např. vztahy ve třídě (75 % ZŠ, 67 % SŠ),
- prezentací názorů na materiální vybavení a vzhled školy (60 % ZŠ, 65 % SŠ),
- aktivitami směřujícími k prevenci násilí a rizikových jevů (53 % ZŠ, 54 % SŠ).

Naopak **nejméně** (6 % ZŠ, 8 % SŠ) **žáci podávají náměty k obsahu a cílům výuky** (např. návrh témat). Zejména vzhledem k jejich věku, žáci ZŠ (43 %) oproti žákům SŠ (60 %) méně často poskytují zpětnou vazbu škole a podávají náměty k výuce, jako

jsou např. její formy, projekty, exkurze, konzultace (33 % ZŠ, 44 % SŠ). Žáci gymnázií se zase častěji podílejí na organizačních záležitostech školy než žáci středních odborných škol. Tam, v souvislosti s větším počtem studijních a výchovných problémů, se naopak ve vyšší míře zapojují do řešení záležitostí týkajících se jednotlivých žáků.

Ve středních školách dominují formalizované struktury

Dvě pětiny ředitelů základních i středních škol si myslí, že **zapojení žáků do rozhodování ve škole motivuje tyto žáky k odpovědnému přístupu k životu i ke světu**. A přibližně pětina z nich vnímá význam spoluúčasti žáků jednak v nabývání dovedností (zejména komunikačních, osobnostních a občanských) potřebných k zapojení do života společnosti, jednak v posilování samostatnosti při hledání nápadů a kreativních řešení. A jen přes půl procenta ředitelů v zapojování žáků do rozhodování ve škole žádný význam nespatřuje.

Celkově mají **možnost se** více či méně formálně **zapojovat** žáci **téměř ve všech školách**. Formalizované struktury, ať již na úrovni školy nebo na úrovni třídy, mohou využívat žáci 66 % základních a 85 % středních škol (především s maturitními obory).

Zatímco **neformální a účelově vznikající** i fungující **skupiny žáků** se objevují zhruba **v polovině ZŠ i SŠ, formalizovaná struktura převažuje u škol středních**, a to jak na úrovni třídy (68 % SŠ oproti 51 % ZŠ), tak školy (53 % SŠ oproti 41 % ZŠ). Jedním z důvodů této diference je rozdíl mezi školami jen s 1. stupněm (komu-

nitní charakter) a školami plně organizovanými. V rámci středních škol zase poměr na druhou stranu ovlivňuje **častější existence žákovských parlamentů v gymnáziích** (72 %). Toto zjištění Česká školní inspekce vyhodnotila jako negativní, protože i z jiných šetření plyne, že **zejména absolventi středních odborných škol** (především ti, kteří končí s výučním listem) **mají menší zájem o účast ve volbách nebo i v jiných občanských aktivitách**.

Schůzkám žáci příliš času nevěnují

Právo na zakládání **samosprávných orgánů** (žákovských parlamentů a třídních samospráv) je **zakotveno ve školském zákoně**. Z údajů *Centra pro demokratické učení*, které se na přípravě této tematické inspekční činnosti podílelo, vyplývá, že **vedení školy by mělo zajistit, aby zasedání žákovského parlamentu probíhalo alespoň jednou za dva týdny a aby trvalo minimálně 45 minut**, a to v době, kdy se ho mohou účastnit žáci ze všech tříd.

Z dat získaných od oslovených škol (191 ZŠ a 99 SŠ) vyplývá, že **v doporučeném intervalu se parlament schází ve čtvrtině ZŠ a jen v desetině SŠ**. Nejčastěji se zástupci žáků setkávají v ZŠ alespoň jednou za měsíc (53 %) a v SŠ méně než jednou za měsíc (50 %).

Nižší četnost setkávání, než představuje doporučená minimální frekvence, ukazuje na **formální charakter žákovských parlamentů**, což platí pro tři čtvrtiny základních a devět desetin středních škol. V této souvislosti proto vyznívá jako zajímavé zjištění fakt, že jen 15 % ředitelů připouští na daných školách for-

mální funkci jejich žákovských parlamentů.

Pokud jde o délku jednání parlamentu, doporučených 45 minut převažuje na ZŠ (48 %) oproti SŠ (38 %). Ještě více času pak setkání věnuje třetina SŠ a desetina ZŠ.

Přestože nejčastěji se členové žákovského parlamentu setkávají v odpoledních hodinách mimo výuku, scházejí se i v době vyučování, z něhož jsou proto omluveni (15 % ZŠ, 28 % SŠ), anebo i dopoledne během přestávek mezi vyučovacími hodinami (27 % ZŠ, 24 % SŠ).

Voliči neměli často dost informací

Způsob, jakým jsou žáci do školního parlamentu vybíráni, si každá škola volí sama. Některé školy upřednostňují jednotné mechanismy (66 % ZŠ, 55 % SŠ), zbytek pak preferuje individuální postup v každé třídě. V základních školách bývají v parlamentu zastoupeny všechny ročníky 2. stupně, méně pak už ročníky 1. stupně, a to v korelaci k věku žáků (91 % 5. ročník, 14 % 1. ročník).

Důležitou úlohu v organizaci voleb mají jednak **třídní učitelé**, jednak **koordinátoři žákovských parlamentů**, jimiž jsou pedagogičtí pracovníci, kteří vytvářejí podmínky pro práci těchto organizovaných struktur. **Jejich role by ale měla být spíše podpůrná**, protože co nejvíce práce by mělo být ponecháno na samotných žácích. To se však zatím nedařilo ve dvou pětinach základních a přibližně ve čtvrtině středních škol (zejména SOŠ), kde koordinátor jednání dlouhodobě vedl. Zdá se proto, že **učitelé ne vždy umějí**

(a mnohdy možná ani nechtějí) **odpovědnost předávat.**

Koordinátor však organizoval volby jen v malém počtu škol (14 % ZŠ, 21 % SŠ), a to přesto, že minimálně jeden koordinátor figuruje ve většině škol (95 % ZŠ, 78 % SŠ). Ve čtvrtině ZŠ a ve více než dvou pětinach SŠ však nemají koordinátoři pro svoji práci zajištěny žádné speciální podmínky. S tím souvisí i skutečnost, že **ve velkém počtu škol nebyli žáci seznámeni s potřebnými informacemi týkajícími se příslušných voleb.** S jejich principy byli seznámeni ani ne v polovině základních a jen ve třetině středních škol. Česká školní inspekce to považuje zvláště u středních škol za výrazně negativní zjištění, které opět ukazuje na pravděpodobně vysokou míru formálnosti.

Na klima parlamenty vliv nemají

Přestože přibližně polovina ředitelů nevnímá rozvoj občanských dovedností žáků jako hlavní cíl žákovského parlamentu, zlepšování svých dovedností se věnují jeho členové v 93 % ZŠ a 77 % SŠ. Ti zejména rozvíjejí:

- vrstevnickou spolupráci (78 % ZŠ, 75 % SŠ),
- aktivní naslouchání (66 % ZŠ, 57 % SŠ),
- plánování a rozhodování ve skupině (65 % ZŠ, 57 % SŠ),
- prezentační dovednosti (53 % ZŠ, 49 % SŠ),
- udělování zpětné vazby (51 % ZŠ, 55 % SŠ).

Okolo čtvrtiny ředitelů (23 % ZŠ, 27 % SŠ) chápe parlament spíše jako místo, kde mohou žáci rozhodovat o vybraných záležitostech školy, než jako prostor, kde mají

možnost si vyzkoušet, jak funguje demokracie, a osvojit si dovednosti potřebné pro budoucí zapojení do občanského života. A zásadní roli žákovskému parlamentu přisuzují ředitelé pouhých dvou procent škol.

Ve většině z 82 navštívených základních a z 25 středních škol, v nichž se Česká školní inspekce podrobněji zaměřovala na fungování žákovského parlamentu, byl tento parlament aktivní a vedení přihlíželo k jeho podnětům. Kromě organizace různých aktivit se tak žákům podařilo prosadit i některé konkrétní změny. V ZŠ to bylo např. rozhodování o nákupu školních pomůcek a sportovních potřeb, vliv na tvorbu žákovského kodexu nebo přijetí podnětů ke školnímu stravování. V SŠ šlo např. o zřízení odpočinkových prostor, o změnu vah některých známek nebo o zohlednění požadavků při skladbě zkoušek z profilové části maturitní zkoušky.

Ve školách (275 ZŠ a 115 SOŠ), v nichž byl žákovský parlament ustaven, se žáci do tvorby pravidel školy zapojovali ve významně vyšší míře. Oproti předpokladu však **z pohledu žáků neexistuje žádná významná odlišnost mezi školami, kde žákovský parlament ustaven je, a kde není,** a to v oblasti vnitřních vztahů, klimatu školy či vyšší shody mezi učiteli a žáky. Podle učitelů se však žáci v ZŠ, kde není parlament ustaven, méně zapojují do hodnocení výuky a řešení záležitostí školy. Ze zjištění České školní inspekce zároveň vyplynulo, že existence žákovského parlamentu ani existence samosprávy na úrovni třídy neměly vliv na výsledky inspekčního hodnocení podle modelu tzv. kvalitní školy.

Angažmá studentů VOŠ

V případě 39 samostatných vyšších odborných škol převládají spíše neformální podoby participace studentů na rozhodování o škole. Samosprávný orgán (např. studentská rada) existuje ve zhruba dvou pětinach VOŠ. Do něj jsou převážně voleni zástupci všech ročníků (82 % VOŠ). Nejčastěji se tito zástupci scházejí několikrát za semestr (59 %), zpravidla jednou měsíčně. V necelé polovině škol se jednání samosprávného orgánu studentů účastní zástupci vedení VOŠ a ve dvou pětinach zástupci vedení i učitelů.

V žádné škole nenastala situace, že by se jednání žáků neúčastnil žádný z pedagogických pracovníků. Ve více než dvou pětinach VOŠ studenti přinášejí podněty pro vedení školy přibližně jednou za měsíc nebo častěji. Ty se týkají zejména materiálních podmínek a výuky. Až na tři výjimky spatřují všichni ředitelé v participaci přínos pro školu i pro studenty samotné.

Česká školní inspekce doporučuje podporovat participaci žáků na rozhodování a na fungování školy, a to zejména u SOŠ, v jejichž nadpoloviční většině nejsou žákovské parlamenty ustaveny. Tato spoluúčast žáků totiž vede nejen k přijímání odpovědnosti, ale má i preventivní dopady na mnoho rizikových jevů, které se ve školách objevují (vandalismus, šikana, generační střety apod.). Školy by se také měly snažit pojímat žákovský parlament jako vzdělávací aktivitu a jeho cíle zanést do svých školních vzdělávacích programů.